

МАЙСТЕРНІСТЬ СПИРИДОНА ЧЕРКАСЕНКА-ФЕЙЛЕТОНІСТА

ГЕРАСИМЧУК Надія,

канд. наук із соц. комунік., асистент,

Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, м. Київ, 04119, Україна, e-mail: journ@univ.kiev.ua

У статті розглянуто публіцистичну творчість С. Черкасенка як фейлетоніста в київському щоденнику «Рада» (1906–1914). Мета дослідження – визначити тематичну проблематику, своєрідність інтерпретації основних подій початку ХХ ст. у фейлетонах цього автора, їхню художньо-стилістичну наповненість; проаналізувати майстерність С. Черкасенка в написанні фейлетонів. Як фейлетоніст він гостро реагував на злободенні суспільні проблеми, викриваючи негативні явища дійсності. Його фейлетони сприяли формуванню суспільної думки, спонукали до негайного суспільного реагування. Висновки дослідження полягають у тому, що С. Черкасенка справедливо можна вважати одним із перших авторів українського газетного фейлетону, творцем національної журналістики.

Ключові слова: «Рада», газетний фейлетон, суспільні події, іронія.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що в українському журналістикознавстві сатирична публіцистика, гумористично-сатирична журналістика та відповідно творча діяльність київських журналістів у жанрі газетного фейлетону на етапі становлення та формування його відмітних рис на початку ХХ ст. є малодослідженою, «пунктирно окресленою», а то й загалом невідомою, що позбавляє фахову історію об'єктивних фактів. Із цього приводу дослідник української преси В. Дорошенко зазначав, що «всеохопний процес нового прочитання української літератури та журналістики ХХ ст., що розпочався наприкінці 1980-х рр., майже не торкнувся проблем сатирично-гумористичної творчості, світоглядної та мистецької еволюції видатних її представників» [1, с. 45].

Фундаментальними працями в галузі дослідження фейлетону стали розробки 20–30-х рр. (М. Браз, Д. Заславський, І. Груздев, Б. Томашевський), згодом – 60-х рр. ХХ ст. (Є. Журбіна, Ю. Борев, С. Курляндська, С. Стикалін, І. Кременська, І. Дузь), а також пізнішого часу (М. Віленський, Б. Стрельцов, Л. Єршов, О. Суконцев, Л. Кройчик, Т. Паршина, Ф. Білецький, А. Капелюшний та ін.).

Дослідник проблем теорії і практики журналістики, доцент О. Глушко, акцентуючи увагу на своєрідності, важливості та актуальності сатиричних жанрів, у монографії «Художня публіцистика: європейські традиції і сучасність» відзначив певні історичні корені, відповідні традиції, періоди бурхливого розвитку популярності чи занепаду, тимчасової втрати позицій та зацікавлення реципієнтів фейлетоном. Як і інші жанри публіцистики, фейлетон «не припиняв свого існування, не зійшов з журналістської літературної орбіти». Навпаки, коли в динамічному розвитку життєвих подій складалися відповідні умови, фейлетон знову виходив «на авансцену журналістики, відроджуючись у всіх своїх іпостасях, а нерідко й набуваючи нових якостей, що засвідчували його життєздатність і спроможність зі свого боку активно впливати на перебіг суспільних процесів» [2, с. 55].

Нині спостерігаємо в українській дослідницькій сфері «наукове пожвавлення» щодо аналізу сатиричних жанрів в історичному й сучасному аспектах.

Питання майстерності творення фейлетону, авторської індивідуальності, образної структури нерідко з'ясовуються у дисертаційних дослідженнях, присвячених окремим постатям в історії української журналістики. Це, наприклад, праці І. По-

бідаш [3] про редакторську та журналістську діяльність Л. Глібова, де зокрема вказані здобутки чернігівського письменника й редактора у фейлетонному жанрі; Г. Бикової про індивідуальний стиль В. Самійленка [4]; Т. Наумової про своєрідність сатирично-гумористичних текстів І. Франка та В. Самійленка [5].

Деякі міркування про специфіку фейлетону окремих майстрів пера чи конкретних українських видань висловили в наукових статтях Г. Калантаєвська – про художньо-публіцистичну працю С. Черкасенка в українській періодиці [6, с. 7], М. Дяченко – про діяльність журналіста-фейлетоніста в регіональній пресі (на матеріалі запорізьких газет 70–80-х рр. ХХ ст.) [8] тощо. Ю. Ярмиш у навчальному посібнику розглянув специфіку сатиричних жанрів, зокрема фейлетону [10].

Метою нашого дослідження є аналіз майстерності в написанні фейлетонів одного із провідних співробітників української (зокрема київської) преси Спиридона Черкасенка (1876–1940). Основні завдання розвідки: виокремити тематичну проблематику фейлетонів автора; дослідити жанрові особливості його фейлетонів, а саме використання документально-художніх і стилістичних засобів для творення сатиричних образів.

Основними методами, використаними для дослідження, є жанровий (жанрово-видовий) і проблемно-тематичний. Як фундаментальний використано структурно-функціональний метод. У результаті дослідження виявлено, що С. Черкасенко співпрацював із багатьма українськими виданнями. Серед них – газети «Рада», «Село», «Засів», «Рідний край»; журнали «Дзвін», «Літературно-науковий вісник», «Нова громада» та ін.

Результати й обговорення. Заслуговує на увагу факт, що найбільш активно як фейлетоніст С. Черкасенко друкувався на шпальтах першої українськомовної щоденної газети «Громадська думка» (1905–1906; з 15 вересня 1906 р. перейменовано на «Раду»; проіснувала до серпня 1914 р.). Саме в ній фейлетон із місця (найчастіше «підвалу») для публікації суспільно вагомих матеріалів, відділу, рубрики трансформувався в самостійний художньо-публіцистичний жанр. Починаючи з 1906 р. він став «домінуючим» [9, с. 31] жанром у літературному відділі «Громадської думки» (пізніше «Ради»).

Протягом 1910–1912 рр. у «Раді» надруковано 60 фейлетонів Спиридона Черкасенка: у 1910 р. під рубрикою «Маленький фейлетон» вийшло 10 творів, у 1911 р. – близько 6, у 1912 – 44, з них 10 – віршованих. Блискучий майстер фейлетонів, він підписував свої твори псевдонімами Провінціал, Скептик, Шершень, Грицько Г. та ін.

Цікаво, що в проаналізованих нами 74 числах «Ради» за три місяці 1912 р. (з 14 січня до 13 квітня), починаючи з № 20 і до № 49, «маленькі» фейлетони автора друкувалися майже в кожному номері, причому не в «підвалі», що було традиційним для цього жанру, а над ним, на другій чи третій сторінці. Це свідчить про те, що С. Черкасенко на час виходу сатиричних публікацій вважався відомим фейлетоністом і не було потреби розміщувати його твори у визначеному місці для привертання уваги читачів.

Значна частина фейлетонів С. Черкасенка має комічно інтригуючий характер. Це, зокрема, «Партійна вітха» (Рада. – 1910. – № 159); «Раптом зав'яли пелюстки бажань моїх...» (Рабське наслідування Юр. Сірому) (Рада. – 1910. – № 146); «Шевченко й Пилип з конопель» (Рада. – 1911. – № 73); «Аби жабі хвіст» (Рада. – 1911. – № 126).

Надруковані в «Раді» фейлетони С. Черкасенка: «Не такий страшний дідько» (1912. – № 38), «Сила життя» (1912. – № 54), «Шевченківські вечірки» (1912. – № 61), «Обое-рябое» (1911. – № 125), «Москвофіл та лях», «Політичний огляд» (1912. – № 32), «Три ворони» (1912. – № 46) «На з'їзді зубрів» («Дворянські рими») (1912. – № 60) – колоритні за мовою, образами, змістом. У фейлетонах С. Черкасенка гумористично-сатиричного ефекту досягнуто завдяки гумору, іронії (є домінантною),

сатири, сарказму, гротеску. Проблеми, порушені автором у фейлетонах, цікаві й злободенні. Актуальною на той час і досить болючою для публіциста була тема українських періодичних видань. У фейлетонах на цю тематику він показав своє відверто негативне ставлення до «нової» преси.

Витончено, але разом із тим дуже саркастично висміяв С. Черкасенко періодичні видання, котрі писали про роботу Держдуми, в оригінальному за формою і глибокому за змістом віршованому фейлетоні «Преса про третю Думу» (Рада. – 1911. – № 134). Створивши персоніфіковані образи цих видань, автор побудував діалог між ними (досить сміливий, дотепний і цікавий): «Росія» (втираючи сльози): Не можу втриматись од суму, Ховаючи кохану Думу...» «Земщина» (плює спересердя): Що ни посол – то малотурок. На думці ж лише soup d'etal!.. Що ни посол – то і злодюга, Расей-матушки наруга». Ліберальна преса: «Кувала Дума нам закони, Скувала ж тільки самий пшик». Ліва преса: «Чули цієї теревені? І рішенець: З них добра нема і жмені; Хай їм грець!» Твір є свідченням сміливості автора й редколегії видання, які не боялися відкрито критикувати діяльність Думи.

Яскравими сатиричними нотками наскрізь просякнутий і фейлетон С. Черкасенка «Аристократизм» (Рада. – 1912. – № 51) про москвофільський випад «Галичанина» на адресу української літератури: «Де вже тому хлопському письменнику лізти в аристократичні салони!» Автор настійливо радив йому «тримати власного кореспондента в Думі, не пхати носа до хлопської літератури... передавати дословно всі репліки й промови аристократів з правого боку. Якими блискучими перлами збагатиться й без того чудова мова!». Риторичні фігури у творі увиразнюють його сатиричне спрямування. У фейлетоні С. Черкасенка «Преса про третю Думу» (Рада. – 1911. – № 134) висміяно періодичні видання, які неправдиво відображали діяльність Державної думи. Критика «Киевлянина» – головна ідея фейлетону «Нова комбінація троїстої спілки» (Рада. – 1910. – № 142).

Своє гостре перо фейлетоніст спрямовував проти відомих політичних діячів, чия діяльність завдавала непоправної шкоди українському суспільству. У таких творах головним засобом творення їхніх образів виступала сатира. Зокрема у фейлетоні «Червона свитка» (Рада. – 1912. – № 29) автор різко розкритикував політику людей, які спочатку начебто захищали інтереси суспільства: О. Гучков «громив» російський політичний лад», Меншиков «галасував з приводу того, що в Росії забуто заповіти Великої хартії вільностей», П. Столипін «афішує себе страшеним прихильником конституції». Твір закінчується парадоксом, використання якого завершує цю влучну характеристику. Автор пише, що вкупі вони «ведуть себе, як ті цигани»: «Якої ти віри?» – «А якої тобі треба?».

С. Черкасенко осуджував зневажливе ставлення до української нації. Віршований фейлетон «Передвиборна кампанія» (Рада. – 1912. – № 125) – серйозне сатиричне послання до тих, хто, перекручуючи історичні реалії, образливо називав українців «мазепинцями»:

«Гей, писали – недотепа, Не шукайте свіжих тем, – Тож не досить для Мазепи Тільки двох старих поем! – Пушкін з Байроном не вміли Показать його, як слід; Прикладіть же більше сили, Освіжіть злочинний вид. Роз'ясніть перед законом Сміло гетьмана тепер, Крикніть всім жидо-масонам, Що Мазепа був ес-ер! Може, правда, був кадетом, То чого б він ліз у бій? Стійте, стійте, – жидо-шведом Був, лихий його побий! Всі мазепинці звичайно Бережуть його завіт; Ну, так зараз ми негайно Все повідаєм, що слід. Тільки як би докопатись, – Чим він справді був тоді? Чисте лихо так купатись В скаламученій воді. Кримці... німці... жидо-шведи... Чорна зрада на війні... – Гей, терпіть, терпіть, газети, Торбу сміху і брехні!»

У фейлетоні С. Черкасенка «Жарти життя» (1912. – № 40) йдеться про непросту долю українського актора. Головним комічним засобом у творі виступає іронія. Він складається з двох частин, що мають заголовки: «Вовчі сльози» та «Ложка задом

наперед». Над акторською долею начебто «проливають сльози» «Московские ведомости». В чому причина? Виявляється, П. Суворін колись намагався видерти з рук «хохлушки» – відомої української артистки М. Заньковецької – її «маленький стакан», натомість видати «московський кухоль од квасу». Публіцист так описував цю трагікомічну ситуацію: «Коли побачив (мається на увазі П. Суворін – прим. Н. Г.), що її (М. Заньковецьку – прим. Н. Г.) верне, почав плювати в актрису, тобто в її стакан – ... Україну». У творі влучно змальовано образ імперської держави, майстерно вибудовано діалоги.

Важливою проблемою фейлетонів С. Черкасенка було ставлення різних суспільних верств до постаті Т. Шевченка. Так, в основу «маленького фейлетону» «Страшна змова (З нагоди роковин великого поета)», надрукований в «Раді» 10 березня 1912 року (№ 47), покладено парадоксальний факт. У гумористично-сатиричній формі йдеться про те, з якою обережністю селяни збиралися для читання творів Т. Г. Шевченка. А боягуз, який хотів вислужитися перед представником влади і викрити своїх товаришів, сам опинився в трагікомічній ситуації.

Заслугує на увагу фейлетон «Шевченко й Пилип з конопель» (Рада. – 1911. – № 73; рубрика «Маленький фейлетон»). Дотепно обігравши приказку «Вискочив, як Пилип з конопель», автор застерігає: не слід зважати на витівку «якогось архимандрита Антонія», котрий написав, що не треба жертвувати на пам'ятник Т. Г. Шевченкові, бо він був п'яницею.

Сатиричне викриття духовенства – головна ідея «маленького фейлетону» «Не на ту адресу» (Рада. – 1911. – № 11). Автор звертає увагу на те, що саратовський єпископ критикував російських письменників, але не зважав на недоліки церкви, яка, зокрема, не відлучила від церкви, як дотепно, з неприхованою іронією пише автор, «свого улюбленого старця» Распутіна, котрий «не сахається навіть амурної практики».

Для досягнення сатиричної типізації розвінчування негативного явища автор створював узагальнені образи. Прикладом сатиричного образу горе-українця, який зрікся свого національного коріння, є персонаж фейлетону «Як пан Перерепенко перестав бути українцем» (Рада. – 1910. – № 183). Перерепенко (іронічне самохарактеризуюче прізвисько) відмовився передплачувати газету, бо вона писала «гідючою мовою». Написав редакторів: «Я нічого спільного з українством не маю». Іронічна кінцівка – підсумок автора: «Українці позбавились одного з найдостойніших синів».

Майстерність С. Черкасенка-фейлетоніста виявилася не лише у вдалому виборі актуальної тематичної проблематики, а й у розмаїтті форм. Він писав як прозові, так і віршовані фейлетони, а також у формі листа, п'єси. Так, у формі листа написаний фейлетон «Лист із столиці» (Рада. – 1910. – № 143), в якому Лука Перебийніс радить дружині задля безпеки спалити листа після прочитання. Він обурений тим, як московські газети спотворюють новини про Україну.

У формі короткої одноактної п'єси написано фейлетон С. Черкасенка «За віщо?» (Рада. – 1912. – № 27), у якому передано хвилювання автора за долю простого люду, якому навіть книжка недоступна. У центрі твору – досить типовий випадок, що стався з селянином Ониськом Ковбасюком. Під час трусу в нього знайшли... «Кобзаря», агрономічну літературу, дитячі книжки українською мовою. Та ще й прізвисько в нього «небезпечне». Винесли рішення: «Нехай мазепа посидить!»

Висновки. С. Черкасенко зробив вагомий внесок у розвиток жанру фейлетону. Його твори – зразок газетної сатири української національної журналістики початку ХХ ст.; їм притаманний своєрідний національний колорит, злободенність, образність. Вони стали особливим способом спілкування автора з читачами українських видань.

Фейлетони С. Черкасенка вирізняються глибиною й розмаїттям тематичної проблематики. Це, зокрема, розвінчування відомих політичних діячів, чия діяльність галь-

мувала прогрес українського суспільства; викриття справжнього обличчя українських періодичних видань, зокрема випадів москвофільських видань на адресу української літератури; ставлення владних осіб до української інтелігенції; нівеляція національних коренів духовно зубожілих українців; обмеженість і підступність духовенства.

Рисами індивідуального стилю фейлетоніста С. Черкасенка є гумор, іронія, сатира, творче використання яких сприяло гумористично-сатиричному ефекту творів. Найпоширеніші тропи у фейлетонах С. Черкасенка – епітети та персоніфікація. Майстерно застосовані стилістичні фігури: інверсія, риторичні фігури, тавтологія – підкреслюють сатиричне спрямування його творів, увиразнюють авторську позицію.

Для досягнення сатиричної типізації розвінчування негативного явища автор змалював узагальнені образи. Прикладом такого узагальненого образу можна вважати Перерепенка з фейлетону «Як пан Перерепенко перестав бути українцем». Різні за формою, тематикою, проблематикою, обсягом, художніми особливостями фейлетони С. Черкасенка об'єднувало бажання їхнього творця говорити правду про життя суспільства, гостро й мобільно реагувати на негативні явища, палке сподівання на певний результат – формування громадської думки і термінове вживання заходів.

1. *Дорошенко В. О.* Сатира Остапа Вишні на сторінках української періодики 1918–1920 рр. / Дорошенко В. О. // Українська періодика: історія та сучасність : матеріали ювіл. конф., присвяченої 70-річчю багатотиражної газети «Харківський університет». – Х. : Харківський ун-т, 1998. – С. 45–51.

2. *Глушко О. К.* Художня публіцистика : європейські традиції і сучасність : моногр. / Глушко О. К. – К. : Арістей, 2010. – 192 с.

3. *Побідаш І. Л.* Редакторська та журналістська діяльність Леоніда Глібова : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / І. Л. Побідаш; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – К., 2006. – 16 с.

4. *Бикова Г. П.* Індивідуальний стиль Володимира Самійленка (мовний аспект) : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.02.01 / Г. П. Бикова ; НАН України, Інститут української мови. – К., 1999. – 15 с.

5. *Наумова Т. М.* Номінація особи у сатирично-гумористичних текстах Івана Франка та Володимира Самійленка : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.02.01 / Т. М. Наумова ; НАН України, Інститут української мови. – К., 2004. – 20 с.

6. *Калантаєвська Г. П.* Проблеми українського суспільства початку ХХ ст. у фейлетонах і нарисах С. Черкасенка / Г. П. Калантаєвська // Філологічні трактати. – 2011. – Т. 3. – № 11. – С. 22–28.

7. *Калантаєвська Г. П.* Діяльність Спиридона Черкасенка на тлі суспільного життя України початку ХХ ст. / Г. П. Калантаєвська // Філологічні трактати. – 2010. – Т. 2. – № 4. – С. 20–29.

8. *Дяченко М.* Специфіка роботи журналіста-фейлетоніста в регіональній пресі (на матеріалі запорізьких газет 70–80-х рр. ХХ ст.) / М. Д. Дяченко // Методологічне забезпечення підготовки журналістських кадрів у процесі роздержавлення мас-медіа : матеріали міжнарод. наук. конф. – К., 2007. – С. 64–73.

9. *Старовойтенко І.* Громадська думка. Щоденна політична, економічна і літературна газета. 1905–1906 : анот. системат. покажчик / І. Старовойтенко, Ю. Горбач, Л. Кузьменко. – К. : Темпора, 2011. – 454 с.

10. *Ярмиш Ю. Ф.* Жанри сатиричної публіцистики : навч. посіб. / Ю. Ф. Ярмиш. – К., 2003. – 156 с.

УДК 007:344:070:82-92(47725)«19»

Мастерство Спиридона Черкасенко-фейлетоніста

Герасимчук Надежда,

канд. наук соц. ком.,

В статье рассматривается публицистическая деятельность С. Черкасенка как фельетониста в киевской ежедневной газете «Рада» (1906-1914). Цель исследования – определить тематическую проблематику, своеобразие интерпретации основных событий начала ХХ ст. в фельетонах этого автора, их художественно-стилистическую наполненность; проанализировать

мастерство С. Черкасенка в написанні фельєтонов. Как фельєтонист он остро реагировал на злободневные общественные проблемы, разоблачая негативные явления действительности. Его фельєтоны способствовали формированию общественного мнения, побуждали к немедленному общественному реагированию. Выводы исследования состоят в том, что С. Черкасенко можно справедливо считать одним из первых авторов украинского газетного фельєтона, творцом национальной журналистики.

Ключевые слова: «Рада», газетный фельєтон, общественные события, ирония.

The masterhood of Spiridon Cherkasenko- feuilletonist

Herasymchuk Nadiya,

PhD in Social Communications, assistant,
Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 36/1, Melnykova street, Kyiv,
04119, Ukraine, e-mail: journ@univ.kiev.ua

The article is devoted to journalistic activities of S. Cherkasenko as a feuilletonist in the Kiev daily «Rada» (1906–1914). The object is to define the thematic problematics, originality of interpreting the main events of the early XX-th century in this author's feuilletons, its arty-stylistic fullness; to analyse S.Cherkasenko's masterhood in feuilleton's writing.

As a feuilletonist he reacted vehemently to the burning social problems, exposing the negative aspects of reality. Its feuilletons promoted to forming public opinion, stimulated to prompt public response. Study conclusions are that S.Cherkasenko can be reasonably considered as one of the first authors of Ukrainian newspaper feuilleton, a creator of national journalism.

Key words: «Rada», feuilleton, social events, irony.

1. *Doroshenko V. O.* Ostap Vyshnya's satire on the pages of the Ukrainian periodicals 1918-1920 / Doroshenko V. O. / Ukrainian periodicals : history and contemporaneity. The materials of the jubilee conf. dedicated to the 70th anniversary of the large-circulation newspaper «Kharkiv University». – Kh. : Kharkiv University, 1998. – P. 45–51.

2. *Glushko O. K.* Belles journalism: European traditions and contemporaneity: monograph / Glushko O. K. – K. : Aristey, 2010. – 192 p.

3. *Pobidash I. L.* Editorial and Journalistic activity of Leonid Glibov : abstract of PhD of Philology dissert.: 10.01.08 / I. L. Pobidash ; Kyiv National Taras Shevchenko University. Journalism Institute. – K., 2006. – 16 p.

4. *Bykova G. P.* Volodymyr Samiylenko's individual style (language aspect): abstract of PhD of Philology dissert: 10.02.01/ G. P. Bykova; NSA of Ukraine, the Institute of the Ukrainian Language. – K., 1999 – 15 p.

5. *Naumova T. V.* Person nomination in satire-comic works of Ivan Franko and Volodymyr Samiylenko : abstract of PhD of Philology dissert. 10.02.01 / T. M. Naumova ; NSA of Ukraine, the Institute of the Ukrainian Language. – K., 2004. – 20 p.

6. *Kalantaevska G. P.* The problems of the Ukrainian society in the beginning of the 20th century in feuilletons and essays of S. Cherkasenko / G.P. Kalantaevska / Philological treatises. – 2011 – V. 3 – № 11. – P. 22–28.

7. *Kalantaevska G. P.* Spyrydon Cherkasenko's activity amid social life of Ukraine at the beginning of the XXth century / G. P. Kalantaevska / Philological treatises. – 2010. – V. 2 – № 4 – P. 20–29.

8. *Dyachenko M. D.* The peculiarities of journalist-feuilletonist's work in regional press (on the materials of Zaporizhya newspapers of 70–80th of the XXth century) / M. D. Dyachenko / Methodological aspects of training journalists during mass media deregulation : the materials of the international scientific conference. – K., 2007. – P. 64–73.

9. *Starovoytenko I.* Public opinion. Daily political, economic and literary newspaper. 1905–1906 : annot. system. index / I. Starovoytenko, Yu. Gorbach, L.Kuzmenko. – K. : Tempora, 2011. – 454 p.

10. *Yarmysh Yu. F.* The genres of satirical journalism : study guide / Yu. F. Yarmysh. – K., 2003. – 156 p.